

QUÈ ENS POT APORTAR L'ESTUDI DELS RENOMS DE LES BORGES BLANQUES. UNA APROXIMACIÓ

Roser RIPOLLÈS I DE LA FRAGUA

La nostra tesi és que el recull i posterior estudi dels renoms d'un poble no és simplement una cosa curiosa i interessant que pot preservar de la desaparició un costum ancestral del nostre poble, sinó que a més a més aquests reculls poden ser auxiliars de moltes altres ciències.

En primer lloc hem de considerar la manera com neixen els renoms. Les formes són diverses però al mateix temps universals, car en realitat són les mateixes arreu.

Seguint la classificació que fa Moreu-Rey¹ veiem que els oficis, els jocs, les característiques físiques, les maneres de vestir, la situació familiar o social, els noms de pila, els cognoms i els topònims són, a grans trets, les fonts que ens proporcionen tots els renoms. És per això que, essent tan variat el seu origen, segons des de quina vessant els estudiem ens aportaran documentació interessant per a diferents disciplines com poden ser la història, la geografia econòmica, la medicina, la llengua, etc.

Si coneixem l'origen dels renoms i/o els estudiem des del punt de vista semàntic, de seguida ens adonarem que podem accedir a la manera de viure de generacions anteriors a la nostra, és a dir, podem conèixer la nostra història. A la consecució d'aquest fi ens hi ajuden, d'una manera especial, tres tipus de renoms: 1r. els que fan referència a peces de vestir, sobretot aquelles que avui dia no s'usen, com: cal Calcilla (mitja sense peu), cal Calçó (polaina), cal Gramalla (túnica llarga fins als peus, que portaven antigament els homes i també les dones, i especialment els consellers i regidors.), etc.; 2n. els que ens parlen d'animals o d'estris relacionats amb el camp: cal Someretes, ca l'Asclafidó (esclafidor. Fuet), Brida (fre o mos del cavall), etc. Tots renoms de les Borges²; 3r. els que es refereixen a oficis. Aquests seran diferents si es tracta de renoms d'un poble de l'interior o si corresponen a un poble de la costa; per exemple, mirant atentament els renoms que fan referència a oficis de les Borges veiem que la majoria estan relacionats amb l'àmbit rural, com pertoca a un poble agrícola de l'interior i al mateix temps hi trobem bastant d'especialització: ca l'Arner

1. E. Moreu-Rey.- *Renoms, Motius, Malnoms i Noms de Casa*.- Col. Llengua Viva-4. Ed. Millà. Barcelona 1981.

2. Roser Ripollès.- *Renoms individuals i col·lectius de les Borges Blanques. Antics i moderns* (Treball inèdit).

(Qui feia arnes), cal Sedasser (Qui feia sedassos), cal Seller (Qui feia selles), etc., fins i tot trobem la distinció entre cal Boter (Qui feia botes) i cal Bot (Qui feia bots).

També hi trobem oficis que podem relacionar amb el comerç, com: ca l'Adroguer, cal Carnisser, cal Marxant, etc., altres amb la indústria: lo Farinero, lo Guixero, cal Muliné, etc., amb la casa: cal Cadiraire, cal Carboné, cal Teulé, etc., amb el vestir: les Gorristes, lo Sastre sense Agulles, etc., amb la salut: ca la Comadrona, l'Apotacari Güell, i altres amb activitats que podríem dir de relació social (l'Angelet Carté, cal Barbé Castellà, l'Angelet de la Tasca, etc.). Tots aquests renoms ens ajuden a fer-nos idea de la importància que la vila d'on procedeixen ha tingut dins l'àmbit comarcal en les diferents èpoques de la seva història, ja que pensem que a major especialització dintre dels oficis correspondrà major importància de la ciutat com a nucli d'una comarca.

Avui dia la majoria d'aquests oficis ja han desaparegut, car les noves tecnologies han canviat la manera de treballar i de viure dels pobles. Actualment no té sentit l'existència d'un sedasser, d'un seller o d'un carreter en la majoria, per no dir en cap, dels nostres pobles; és precisament per això que són útils per a l'estudi de la història, l'economia o la sociologia dels nostres avis.

Si els renoms corresponguessin a pobles de la costa ens fornirien informació sobre maneres de pescar o sobre espècies de peixos; així per exemple a "Roses tenim en Bonito, el Congret, el Pop, el Rei de les Llagostes; a Tarragona, lo Palangre, manera de pescar; a Torelló, els de can Trema, pescaven amb "trema", xarxes fixes; a Cambrils, lo Bafa, acostumava a fer servir la "bafa fora" tant si feia bo com si no, quan el costum és de reservar la "bafa fora" o la "bafa dins" segons si fa bon temps o mal temps"³.

Els renoms també ens poden donar informació sobre l'estructura social, ja que unes vegades ens indiquen la filiació, altres el matrimoni, o algun altre tipus de parentiu com el parentiu per consanguinitat; en són un exemple: cal Conco, lo Tati, etc.

Tal com assenyalava el Dr. Moreu, per indicar la filiació hi ha diferents sistemes. Es pot fer amb la indicació fill de...(fórmula que també servia com a substitutòria del cognom)⁴; amb els mots, hereu, pubilla, nen per ex.: los Hereus del Tener, los Pobills Argilesos, la Pobilla de Toni Falcó, lo Nen del Versalles, etc.; o amb els diminutius; així, lo Farrantet és el fill de cal Farran, lo Gallet és fill de cal Gall, lo Segalet és fill de cal Segal, etc. També es pot usar la masculinització, la feminització o la pluralització per indicar filiació, lo Rito és fill de la Rita, la Bota és de cal Bot, ca les Gorristes són les filles d'un fabricant de gorres, etc., però la manera més corrent, a les Borges, per indicar filiació és la de citar el nom, la situació o la categoria familiar seguit del nom o del renom de la casa, per ex.: lo Bep del Mingo, lo Jaume la Blanca, la Pobilla de Toni Falcó, la Pobilla Falcona, los Pobills Berardons, etc.

3. E. Moreu-Rey.- Obra citada, pàg. 138.

4. E. Moreu-Rey.- *Antroponímia. Història dels nostres prenom, cognoms i renoms.* pàg. 58. Universitat de Barcelona 1992.

D'altra banda els renoms també ens poden informar sobre el funcionament d'aquesta estructura social. Per exemple a les Borges hi ha lo Paco Pobre i cal Paco, lo Flaüta Pobre i cal Flaüta; la relació que podem establir entre cadascuna d'aquestes dues parelles de famílies és la de cabaler-hereu; el pobre sempre és el cabaler, naturalment.

A les Borges veiem que els renoms, generalment, no van lligats a la casa -cosa que passa en altres llocs- sinó a les persones que els porten. Efectivament, en demanar el domicili dels renoms en molts casos ens deien: *abans era a tal carrer, però ara viuen en un altre lloc*, és a dir, que la gent associa el renom al grup familiar i no a la casa. És evident que és el grup familiar qui dóna nom a la casa i no al revés, ja que quan una família canvia de residència el renom, generalment, no queda com a topònim a menys que la casa resti deshabitada; si l'ocupa una altra família acaba per agafar el renom dels nous amos o el cognom si aquests són forasters i no tenen renom. Per exemple, a les Borges, la casa del carrer Concepció Soler núm.16 abans era cal Ton Sabaté i ara és ca la Corpa pel fet d'haver-la comprada aquesta família; la casa del C. Carme núm.7 ha estat coneguda com ca la Poassa, ca la Veva, i ara és cal Fidel; cal Txicó ara és al carrer la Font, però havia estat a la Plaça, etc.

Pel que fa a la transmissió dels renoms, com a norma general es transmeten per línia paterna, encara que la dona hagi estat la que doni origen al renom (cal Marino, cal Loreto, lo Rito, etc.són renoms procedents de Marina, Loreto, Rita). Això, a vegades, ens pot ajudar a establir la relació de família o a conèixer la història familiar si el que volem és fer un arbre genealògic, per exemple, però també hi ha casos en què és el renom de la mare el que es transmet (lo Jaume la Blanca, lo Ton de la Gravada, lo Juan de la Bepalmàs, cal Ton de la Sila,etc.) Pel que fa als fills no hereus, generalment agafen el renom del pare amb alguna variació, així tenim cal Segalet, fill petit de cal Segal, cal Tano'l Quefe, cal Ton del Garba, etc. fills de cal Quefe o de cal Garba que en casar-se han anat a viure en una altra casa. També hi ha vegades en què una persona agafa el renom, no dels pares, sinó dels padrins que l'han criada. A les Borges n'hi ha diversos casos; per exemple el d'una senyora que era de cal Sedassé però en quedar-se sense mare molt petita la van criar els avis de cal Puntils i va heretar el renom que ha passat a les seves filles; un cas semblant va passar a un fill de ca la Gravada a qui tothom coneixia com lo Ramon del Butifarra perquè l'havien criat a casa dels seus avis materns. Una vegada més això ens corrobora que el renom va lligat al grup familiar entenent com a tal totes les persones que viuen a la mateixa casa.

Des del punt de vista de la llengua, a través de l'estudi dels renoms podem descobrir alguns aspectes dialectals. Així doncs en l'estudi dels renoms de les Borges hem descobert trets propis del parlar nord-occidental com per exemple:

- 1.- la transformació de les 'e' àtones inicials en 'a' (ca l'Ascarré; l'Ancarna; l'Alies del Campana;l'Apotacari Güell; ca l'Ascolà; ca l'Ascurçó; cal Faliu; lo Paco la Sarviana, etc.); fins i tot la 'i' inicial s'arriba a convertir en 'a' (ca l'Asidro; ca l'Asidràs).
- 2.- La diftongació en 'au' de la 'o' inicial (ca l'Auelles)

- 3.- La transformació en 'u' de la 'l' en mots com Aubesa per Albesa, Aubisí per Albesí, Fideu per Fidel.
- 4.- El tancament en 'u' de la 'o' àtona seguida de 'i' tònica (cal Bunic; cal Pulit).
- 5.- La realització africada de la consonant 'x' tant si és inicial, intervocàlica com postconsonàntica (cal Txalat; cal Patxotxo; lo Guertxet d'Aubesa).
- 6.- La 'a' àtona final de mot es realitza generalment 'e' oberta, amb un grau d'obertura inferior al de la 'e' oberta tònica (cal Flaiüta; cal Brema; Fassina; Goma, etc.tots amb 'e' oberta final).
- 7.- Es dóna l'oposició 'e' tancada 'e' oberta en el masculí/femení (cal Bicicliste/la Biciclista; cal Cadiraire/la Cadiraire; cal Pellaire/ la Pellaira, cal Negre i ca la Negra; etc.
- 8.- El manteniment de l'article masculí en la seva forma arcaica 'lo' (lo Bellanes; lo Cisquet de la Veva; lo Bep del Burtxa, etc.).
- 9.- Pel que fa al lèxic propi del català nord-occidental també hi trobem els següents mots dialectals: cal Coixo; ca l'Onseta (onso= os); cal Catxapó; cal Someretes (somera=burra); cal Mixó i cal Mixonet; ca l'Arné (arnér.Qui té per ofici fer arnes=ruscs); lo Guertxet d'Aubesa; lo Guertxo la Rossa (guerxo= borni); cal Coces (guitzes); l'Andreuet del Pastisser (former o flequer); cal Romero (romer= romaní)

Així mateix, i seguint dins de l'àmbit de la llengua, l'anàlisi dels renoms que fan referència a oficis ens mostra els sistemes de què es val el poble per diferenciar un individu o un col·lectiu d'un altre del mateix ofici o bé d'oficis semblants. Així tenim: cal Sedassaire i cal Sedassé; pel mateix ofici dues terminacions diferents; lo Guixaire i cal Guixero, el primer designa ofici i el segon es pot referir a la possessió d'un forn de guix o d'un lloc d'extracció del guix (de guixera >guixero); cal Bot i cal Boté, el primer designa qui feia bots i el segon qui feia bótes; cal Muliné i lo Farinero, l'ofici és el mateix, però en un cas es feia al·lusió a la maquinària i a l'altre al producte obtingut. Aquest canvi pot venir donat per un canvi anterior al pas de molí de farina o de blat a farina.

Des del punt de vista morfològic veiem que hi ha els següents sufixos per designar oficis:

- er (-é): Adrogué, ca l'; Arné, ca l'; Boté, cal; Calderé, cal; Carnissé, cal; Corretgé, cal; etc.
- aire/-aira: Cadiraire, cal; Guixaire, lo; Pellaire, cal; Sargaire, cal; Sedassaire, cal; Pellaira, la, etc.
- ero: Catxarrer, cal; Farinero, lo; Guixero, cal; Polero, lo; Txurrero, cal; etc.
- iste (-ista): Bicicliste, cal; Floriste, cal; etc.
- à/-ana: Hortolà, ca l'; Manyana, cal.
- or (-ó)/-ora: Pastó, cal; Pastora, ca la.
- dor (-dó)/-dora: Tixidó, cal; Txolladó, cal.

Des del punt de vista sociolingüístic també podem veure el grau de castellanització del poble. Mentre entre els renoms antics tenim lo Caraldo'l Ceba per Gerardo; cal Guterris, per Gutierrez; cal Quefe, per Jefe, entre els no tan antics tenim cal Castillejos -amb 'j' castellana-, lo Sastrecillo Valiente -amb 'c' interdental fricativa, que evidencien l'aprenentatge per part dels parlants catalans dels sons aliens a la nostra parla. També ens indica el procés de castellanització l'existència de cal Catxarero al costat de cal Tupins quan segurament que en una altra època se n'hauria dit cal Plats-i-Olles.

Des del punt de vista mèdic els renoms ens poden informar de les malalties que ha patit la població. Així l'existència a les Borges de renoms com ca la Gravada, Gravat, lo Gravat de la Pona, lo Gravat del Perdut, Gravat Molí Valeri, evidencien haver-se patit la verola a la població amb la conseqüència de deixar la pell gravada, la qual cosa sembla indicar que aquests renoms són anteriors al descobriment de la vacuna contra la verola o, almenys, que la població no hi estava vacunada. Encara que hom pot esdevenir coix per molts motius (accident, naixement, etc.) la presència de molts renoms que fan referència a aquest defecte o invalidesa ens porta inevitablement a pensar en les conseqüències de la poliomièlitis, malaltia avui quasi eliminada gràcies a la vacuna.

Des del punt de vista històrico-geogràfic-econòmic els renoms procedents de topònims ens poden parlar del sentit de les migracions, o de guerres. Així, cal Bovera, cal Conesa, cal Cuco, cal Farran, cal Llorac, lo Màlaga, Cal Puntils, cal Saidí, cal Tartareu, etc.⁵, ens diuen que la població actual ha vingut de punts molt diversos i atès que, en general, els més antics són els més propers i els més moderns els més llunyans això ens portarà a relacionar-ho amb fets històrics importants com poden ser les guerres napoleòniques, la sequera o la guerra civil.

Finalment, si estudiem els renoms des del punt de vista de l'Antroponímia, és a dir, si ens fixem en aquells renoms que procedeixen de noms de pila, tot seguit ens adonarem que quan els noms són poc comuns donen lloc a renoms tant si corresponen a homes com a dones, en són una mostra: ca l'Amat; ca l'Aníssia; ca l'Anyé; cal Bonifaci; lo Buligari; cal Caio; cal Calamanda; ca la Coloma; cal Columba/Columbra; cal Faliu; cal Feliç; cal Fidel; lo Fideu; cal Janís; ca la Jerònia; cal Judes; cal Loreto; cal Màxim; cal Nina; ca la Palònia; ca la Petronilla; cal Pio; cal Ramiro; cal Roc; cal Ruffí; cal Sacaries; lo Salvino; cal Serapi; cal Tito; ca l'Urbano; l'Ursula⁶. Molts d'aquests renoms corresponen a persones vingudes de fora, de manera que s'han ajuntat dues circumstàncies, el fet de ser forasters i el de tenir noms poc comuns. Aquest fet ens fa veure que l'estudi dels renoms procedents d'antroponims també ens pot ser útil per a l'estudi dels moviments migratoris.

Com dèiem en començar, creiem que l'estudi dels renoms de les Borges, així com els dels altres pobles, pot ser profitós per a la investigació de la història, l'economia, la salut, la llengua, etc.

5. Roser Ripollès. - Obra citada.

6. Roser Ripollès. - Obra citada.